

45. נחמו נחמו ירושלים דליטא

'שבת נחמו' משמשת מועד אידיאלי לקריאה ציונית המעוררת את המצפון והגוף גם יחד, קריאת גאולה ותקווה, קריאה מתבוננת בהפטרות הנחמה של ישעיהו ובאפשרות כי התגשמותן נראית באופק. עסקן והוגה ציוני, יהודה אפל, מי שהיה ידוע במחצית השנייה של המאה ה-19 כ'עילוי מוקשנה' (עיירה בפלך קובנה בליטא), הגיע בגיל שמונה עשר לזוילנה – עיר ואם בישראל, והצטרף לחובבי ציון. ספרו על חובבי ציון ברוסיה מהווה מקור לא אכזב להכרת מעשיהם ומחשבותיהם.

בפרק כ שבספרו, 'שבת נחמו בזוילנה ותעמולה', הוא מתאר את היווצרותו של מעין חג בשבת 'נחמו':

לפי החלטת אספת זוילנה ט"ז"ח אב תרמ"ט נקבעה שבת נחמו לחג לאומי, יום מועד ומזכרת לחובבי ציון בכל ערי מושבותיהם. את ההחלטה הזאת קיימו החברים הזוילנאים ברב פאר והדר. ימים אחדים קודם השבת היתה מורגשת בין החברים תסיסה והכנה מיוחדת, כמו לאיזה חג גדול בלתי רגיל. באו להתפלל בבית הכנסת הגדול חברים גם מפרברים רחוקים... הלכו כנופיות כנופיות יחד. ומאנטוקול (פרבר זילנאי) הרחוקה יותר מתחום שבת קנו החברים שביתה בסירה בערב שבת ועל פני הזויליה שטו ובאו לתפילה בבוקר ונשארו כל היום בעיר. גם מערים שונות בסביבות זוילנה באו אורחים חובבי ציון להשתתף בחגיגת היום הקדוש הזה...

הווי החג 'היום הקדוש' הזה בלט במיוחד בבית הכנסת הגדול של העיר, שהיה מקום רב־פאר עוטה הוד קדומים ומעולף באגדות:

...מחזה נהדר היה בבית הכנסת הגדול בזוילנה. אלפי מתפללים עומדים צפופים מלאים רגשי קודש, משתוקקים לראות פרשת חגיגת החג הלאומי. חברים מתנדבים עומדים בין שורות העמודים, משגיחים על הסדר, מפנים דרך ומראים מקום במזרח לחברי החברה. ש"ץ (עם המקהלה) מנעים זמירות ומשתדל להפיק רצון הקהל השומע, כי לא בכל שבת ושבת מתרחש לו נס, שנכבדים כאלה יקשיבו לתפלתו. המורשה עומד על הבימה ומכבד את העליות רק לחברים, חמשים אחד כבודים מחלקים לחברים שונים. קדושת היום וערך חגיגת הלאום שפוכים על כל פנים, הפטרת 'נחמו נחמו

---

1. יהודה אפל, בתוך ראשית התחיה – זכרונות וכתבים מימי 'חובבי ציון' ברוסיה, תל אביב תרצ"ו, עמ' 269-278.

עמי' שייכת רק להמורשה הנבחר והנכבד. ואחרי זה האזכרה לנשמת החברים הנפטרים, הגאונים החכמים. כל שם עושה רושם מיוחד על כל...

'קדושת היום וערך חגיגת הלאום' השתלבו בצד של קדושה ששרתה במקום שמאות שנים של תפילות ואגדות רוו את כתליו. הפטרה שקריאתה נמסרה לנכבד שבנכבדים, הולידה דרשה קצרה מענייני דיומא ומענייני דציונות; קצרה, אך המעט שבה החזיק את המרובה:

...שבת אחת קצבתי להמ"מ דמתא ר' חיים מאיר נח ליון, שהיה ידוע למאריך גדול בדרשותיו – עשרים רגע, כי אי אפשר יותר משום טרחא דצבורא. והוא גמר אותה בששה עשר רגעים והפליא את קהל השומעים בקצורה ובתכנה. הוא החל 'נחמו נחמו עמי יאמר אלהים דברו אל לב ירושלים וקראו אליה'. שתי מדרגות במעלה אפשר לתאר את עם ישראל: המצב הרוחני בשם 'ירושלים' והמצב החמרי – בשם 'ציון'. וברר את הרעיון: ירושלים סמל התורה – הרוחניות, וציון – הגשמיות. ואם הנביא מתחיל בנחמה ואומר: 'דברו על לב ירושלים', כלומר לנחם את המצב הרוחני של עם ישראל, באה אח"כ הפטרה השניה 'ותאמר ציון עזבני ה' ואדני שכחני' – מדוע זה עזב ה' אותי, את המצב הגשמי, ושכח אותי לנחם? אבל אלהים המנחם ציון וירושלים אומר אח"כ בהפטרה: 'למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט'. יש הרוצים להבדיל בין הרוחניות ובין הגשמיות של עם ישראל, מפלגות מפלגות, שכל אחת דואגת לנחם את הקרוב ללבה; אבל האמת היא כי למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט'. כי ציון מכלל יופי אלהים הופיע; היופי וההוד שבציונות היא מה שאלהים הופיע, כמו שהשכיל הד"ר הרצל, שהציונות מובילה להיהדות...

אכן, דרשה כהלכה, שכל כולה לא נועדה אלא לחזק את הציונות ההרצליאנית, שהיא ורק היא תוביל ליהדות. מסתבר שבמחוז זה של מזרח אירופה נתפס הרצל, לא רק כמנהיג ודיפלומט מוכשר ומוצלח ככל שיהיה, ולא רק ארשת של הדרת מלכות שנחון בה דיברה אל ההמונים; הדרשה מציגה אותו כנביאה של היהדות, המגלה את יד ה' הטבועה בה וניכרת בקורות הימים.

המשך היום נשא אופי אחר והיה טבוע בחותמה של ארץ־ישראל:

בשעה ארבע אחר הצהרים האספה הכללית של החברים בוילנה... ואחרי האספה הכללית הלכנו בסך מעין טיול למעון הקיץ של המורשה יצחק ליב גולדברג. בביתו היינו מטיבים את לבנו בין ופירות של ארץ ישראל, ושמה היתה שיחת החברים 'טובי חובבי ציון'...

הרקע לכל זה טמון היה במנהגי וילנה (ואפיין גם קהילות אחרות), ששבתות שבהן נקראת פרשת שבוע מסוימת הוקדשו לאגודות מסוימות לפי עניינה של הפרשה; ומתברר, כאמור, ששבת נחמו הצליחה במיוחד עד שנתפסה כיום חג לאומי!²

בין שמחמת ההווי שתואר לעיל ובין שמשיקולים אחרים, פרשת נחמו העסיקה יוצר חשוב שספג מתרבותה והווי חייה של וילנה, זלמן שניאור. בסוף הפואמה שלו 'וילנה', שכל כולה הלל ושבח לעיר הדגולה, בירה רוחנית לעם ישראל, שבכיניה 'ירושלים דליטא' נמשלה לירושלים. ספוגה בצרות מצרות שונות, חווה ירידה רבתי במעמדה ובסמליותה (השיר נכתב אחרי מלחמת העולם הראשונה), זוכה וילנה לקריאת 'נחמו'; מתפלל שניאור על נחמת עירו (דאז), הלא היא ירושלים דליטא: "...וככה אתפלל בלחש עת אחרד לשמע אנחתך: / מי ישלח מנחמים לך סבה, שליח מארץ השלום, / ועלה ראש 'הר ההיכל', בהאדים הבוקר מגדלים / וניבא אל יפי עמקיך בקול חדש וחזק, וקרא: / נחמו, נחמו עמי, ואת עיר ואם הינחמי..."³. בשיר, לא החמיץ שניאור אתר מאתרי וילנה, וסיפר את המקום בלב רוגש. אחד מאתריה המהוללים הוא אותו 'הר היכל' – מבצרו של גדימין מייסדה של וילנה, וממנו, מקום רם ונישא יפה-נוף, אמורה להישמע קריאת נחמו בשבת נחמו. אכן, ראויה הייתה וילנה עמוסת המטען היהודי למגוון גווניו לנחמה; אולם, נחמה זו לא באה; בשבת 'נחמו' בקיץ 1941, חלק מאוכלוסייתה היהודית של וילנה כבר נורה בבורות הרצח בפונאר הסמוכה. בפרק 'אמת מפונאר' מביא חיים לזר עדות של נמלטת מפונאר:

...לפתע ראינו קבוצה של גברים, ובראשם רב ישיש, עטוף בטליתו, שהחזיק בידיו סידור פתוח. הוא עבר על פנינו כדמות שלא מן העולם הזה וקרא בקול: 'נחמו, נחמו עמי!' רעד עבר בנו. נשים געו בבכי ואפילו הליטאים נתרשמו. אחד מאלה שהובילו את הקבוצה קפץ לעבר הרב ובחבטה בקת חובה הפיל את הסידור מיזו. הרב נפל מתבוסס בדמו...⁴

אכן, קשה לחשוב על פער מצמרר יותר בין 'נחמו' לבין ההיסטוריה בפועל. 'נחמו' לא הייתה לוילנה היהודית שכשבעים אלף מיהודיה נרצחו בפונאר. 'נחמו' שייכת למקום אחר.

2. יצחק ברוידס, **וילנה הציונית ועסקניה**, תל אביב ת"ש, עמ' 104-105.

3. זלמן שניאור, **שירים**, ב, תל אביב 1958, עמ' 369.

4. חיים לזר-ליטאי, **חורבן ומרד**, תל אביב תשמ"ח, עמ' 43.